

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY

*Элебесова Айгүл Бейшенакуновна,
педагогика илимдеринин кандидаты,
Кыргыз билим берүү академиясы,
окумуштуу катчы, жетектөөчү илимий кызматкер,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Aigulbeishenakun@gmail.com*

**БИЛИМ БЕРҮҮ МЕЙКИНДИГИНИН ГЛОБАЛДАШУУСУНУН ШАРТЫНДАГЫ
МЕКТЕПТИК ТАРЫХЫЙ БИЛИМ БЕРҮҮНҮН БААЛУУЛУКТАРЫ**

*Элебесова Айгуль Бейшенакуновна,
кандидат педагогических наук,
Кыргызская академия образования,
учёный секретарь, ведущий научный сотрудник,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Aigulbeishenakun@gmail.com*

**ЦЕННОСТИ ШКОЛЬНОГО ИСТОРИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА**

*Elebesova Aigul Beishenakunovna,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Kyrgyz Academy of Education,
Scientific Secretary, Leading Researcher,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Aigulbeishenakun@gmail.com*

**VALUES OF HISTORICAL EDUCATION AT SCHOOL IN THE CONDITIONS
OF GLOBALIZATION OF THE EDUCATIONAL SPACE**

Аннотация: Макалада мектептик тарыхый билим берүүнүн баалуулук негиздерин түзгөн конфессиялык баалуулуктар, көп деңгээлдүү баалуулуктардын салыштырмалуу теңдеми (этномаданий, этноулуттук, жалпы улуттук, Кыргыз жараны, жалпы адамзаттык / планеталык ж.б.), «көп маданияттуулук» жана «маданияттар аралык билим берүү» түшүнүктөрүнүн келип чыгышы, бүткүл дүйнөлүк маданий жана жаратылыш мурастарынын критерийлери, мектептик тарыхый билим берүүнүн мазмунуна жаңыча теориялык

жана методологиялык ыкмалардын киргизилиши, мектептик тарыхый билим берүүчү окуу китептерин иштеп чыгуунун заманбап критерийлери тууралуу сыпатталып баяндалды.

Аннотация: В статье рассматриваются профессиональные ценности, отнесенный баланс многоуровневых ценностей (этнокультурных, этнонациональных, общечеловеческих, кыргызстанских, общечеловеческих / планетарных и др.), понятия «мультикультурализм» и «межкультурное образование», образующие цен-

ностные основы школьного исторического образования, описываются происхождение, критерии всемирного культурного и природного наследия, внедрение новых теоретико-методологических способов в содержание школьного исторического образования, современные критерии разработки школьных учебников по истории.

Annotation: *The article discusses confessional values, the relative balance of multi-level values (ethnocultural, ethnolnational, universal, Kyrgyzstan, universal / planetary, etc.), the concepts of “multiculturalism” and “intercultural education”, which form the value foundations of school historical education, describes the origin, criteria of world cultural and natural heritage, the introduction of new theoretical and methodological methods into the content of history education at school, modern criteria for the development of school history textbooks.*

Түйүндүү сөздөр: *деколонизация, дискриминация, иденттүүлүк, инсанга багытталган модель, көп иденттүүлүк, көп маданияттуу билим берүү, көп маданияттуулук, көп перспективалык, көп субъекттүүлүк, көп түрдүүлүк, конфессия, ксенофобия, маданияттар аралык билим берүү, «мульти (көп кырдуу) көз караштар» идеялары, сынчыл ой жүгүртүү, толеранттуулук.*

Ключевые слова: *деколонизация, дискриминация, идеи «множественных перспектив», идентичность, конфессия, критическое мышление, ксенофобия, личностно-ориентированная модель, межкультурное образование, мультиидентичность, мультикультурализм, мультикультурное образование, мультиперспективность, мультисубъектность, толерантность.*

Key words: *decolonization, discrimination, ideas of “multiple (multifaceted) views”, identity, confession, critical thinking, xenophobia, person-centered model, intercultural education, multi-identity, multiculturalism, multicultural education, multi-perspective, multi-subjectivity, tolerance.*

Киришүү. Советтик билим берүү системасынын жана анын ажырагыс курамдык бөлүгү болгон мектептик тарыхый билим берүүнүн ыдырашы педагогдор үчүн эле эмес, бүтүндөй коом үчүн дагы көйгөйлүү көрүнүш болду. Эгемен Кыргыз Республикасынын мезгилинде советтик педагогикалык мурасты кайра карап чыгуу процесстери коомдун бардык чөйрөлөрүнө таасир этип, билим берүү системасынын ансыз деле түмөн түйшүктүү абалын ого бетер курчуткан узакка созулган системалык кризиске туш келдик.

Советтик түзүлүштүн социалдык-экономикалык негиздеринин бузулушу жана ХХ кылымдын 90-жылдарында постсоветтик коомдун калыптанышы, башка союздук республикаларадай эле, Кыргыз Республикасынын билим берүү системасында жаңы мамилелердин калыптанышын шарттады. Азыркы учурда Кыргызстанда акырындык менен заманбап жалпы билим берүүнүн инсанга багытталган модели калыптанып, улуттук жана дүйнөлүк маданий-тарыхый салттарга багыт алуу жүрүүдө.

«Ааламдашуу, гумандашуу шарттарында жалпы адамзаттык, улуттук жана этностук баалуулуктарга олуттуу маани берилип, өзгөчө маданий-рухий дөөлөттөргө, каада-салттарга болгон ар тараптуу илимий-теориялык жана практикалык кызыгуулар артканы байкалууда. Мындай жөрөлгөлүү жышаан бир катар социалдык-экономикалык жана маданий-рухий көйгөйлөрдү чечүү менен тыгыз байланыштуу. Ошондон улам ал жалпы адамзаттык баалуулуктардын катарына кирип, калктар менен этностордун ортосундагы ынтымакты ширетүүчү касиетке ээ. Улуттук нарк кылымдар бою мезгилдин сынынан өтүп, учур талабына ылайык улам толукталып, улам бекемделип турары шексиз» [1, с. 65].

Изилдөөнүн максаты. Азыркы учурдагы глобалдашуу шартында көп улуттуу Кыргыз Республикасында мектептик тарыхый билим берүүнүн баалуулуктарын аныктоо. Мындай максаттын коюлушу кыргыз педагогикасында глобалдашуу шартында мектептик тарыхый билим берүүнү

баалуулуктар боюнча комплекстүү кароо жана системалуу өнүктүрүү боюнча теориялык эмгектер дээрлик жоктугу менен шартталат.

Изилдөө методдору. *Теориялык:* тарыхый, философиялык, педагогикалык, психологиялык, маданият таануучулук адабияттарды өздөштүрүү жана аларга талдоо жүргүзүү; иргештирүү, жыйынтыктап корутундулоо, моделдөө; статистикалык маалыматтарды изилдөө жана илимий негизде тастыктоо. *Эмпирикалык:* системалаштыруу, чечмелөө, жалпылоо, таблицаларды жана схемаларды түзүү ж.б.

Негизги мазмуну. Мектептик тарыхый билим берүүнүн баалуулук негиздери азыркы учурда талаштуу маселе болууда. Анткени Кыргыз Республикасынын советтик жана постсоветтик жалпы билим берүү системасында салттуу баалуулуктар кеңири таралган. Тарыхый билим берүү системасына конфессиялык баалуулуктардын – ислам, православие ж.б. өз ара таасирлери жана өз ара байланыштары жөнүндөгү маселе барган сайын күч алууда. Мектептик тарыхый билим берүүнүн мазмунунда көп деңгээлдүү баалуулуктардын салыштырмалуу тендемин издөө (этномаданий, этноулуттук, жалпы улуттук, Кыргыз жараны, жалпы адамзаттык/планеталык ж.б.). Дүйнөлүк процесстердин таасири астында Кыргыз Республикасынын билим берүү системасында салыштырмалуу жаңы тенденция түзүлдү. Кыргызстандын көп улуттуу, көп маданияттуу жана көп конфессиялуу коомунун шарттарында *көп түрдүүлүк, көп субъекттүүлүк, көп перспективалык, сынчыл ой жүгүртүү,*

толеранттуулук, көп иденттүүлүк ж.б. калыптанууда.

Көп маданияттуу билим берүү – бул маданий плюрализмди, маданий көп түрдүүлүктү тааныган жана өнүктүргөн билим берүү, т.а. коомдо көптөгөн түрдүү маданияттардын болушу, алардын ар биринин өзгөчөлүгү жана баалуулугу, маданий айырмачылыктарды урматтоо, адамдын өз маданий артыкчылыктарын тандоо укугу.

Конфессия (лат. confessio «моюнга алуу»), же *ишеним* – *белгилүү бир диний окуунун чегиндеги диний ишенимдин өзгөчөлүгү, ошондой эле ошол ишенимди карманган динге ишенүүчүлөрдүн бирикмеси.* Мисалы, христианчылыкта анын ар башка диний ишенимдерин колдонгон чиркөөлөр ар башка конфессияларды түзөт. Сөздүн жалпы маанисинде «конфессия» термини белгилүү бир диндин ичиндеги белгилүү бир багыттын синоними болуп саналат.

Иденттүүлүк (бул термин советтик педагогикада колдонулган эмес) – *индивидде бир адамды экинчисинен айырмалоого мүмкүн болгудай белгилүү бир маданий сапаттардын болушу.* Иденттүүлүктүн түзүмүнө төмөнкү компоненттер кирет: өзү жөнүндө жана «башкалар» жөнүндө ойлор, жактыруу жана жактырбоо, фобиялар (коркуу, кооптонуу), баалуулуктар, өз өлкөсү менен сыймыктануу сезими ж.б.

«Мульти (көп кырдуу) көз караштар» идеялары узак тарыхка ээ жана мектептик тарыхый билим берүүнү өнүктүрүүнүн үч өзгөчө, бирок так байкоо жүргүзүүгө боло турган *факторлорунун* күчтүү тамырына ээ.

Ал факторлордун *биринчиси* 1970 – 1980-жж. башында Батыш жана Түндүк Европада пайда болгон жана Европанын калган өлкөлөрүндө – адегенде Түштүк Европада, ал эми 1989–1990-жж. окуялардан кийин Чыгыш Европада өнүгө баштаган *«жаңы тарыхый»* деп аталган мамиле тарыхты окутууга барган сайын чоң таасирин тийгизе баштаган. *«Жаңы тарыхый» мамиле* тарыхчылардын, дидактика боюнча адистердин жана педагогдордун тарыхты өздөштүрүүнүн салттуу тартибине нааразычылыгын чагылдырып, төмөнкүдөй көрүнүштөрдү туура эместик, кемчилик катары эсептеди:

- билим берүүнүн жолдору, ыкмалары боюнча;
- окуу курстарынын мазмунунда саясий тарых жана мамлекеттик институттардын тарыхы боюнча материалдардын олуттуу басымдуулук кылуусун;
- окуяларга жана инсандарга артыкча көңүл бурулушун;
- мектепте тарыхты окутуу негизинен улуттук тарыхтын мазмунунун жана хронологиясынын негизинде жүргүзүлүшүн;
- маданий жана тилдик жактан үстөмдүк кылган улуттук курам катары эң ири улуттук топтун тарыхына негизделген ата мекендик тарыхтын сыпатталышын (мисалы, Кыргыз Республикасында мындай топ: кыргыздар, Казакстанда: казактар,

Өзбекстанда: өзбектер, Россия Федерациясында: орустар).

Мындай калыптанып калган көрүнүштөн айырмаланып, *«жаңы тарыхый» мамиле* хронологияны жана тарыхый фактыларды билүүнүн маанилүүлүгүн танбастан, окуучулардын, негизинен, тарыхый ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө байланыштуу жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүгө умтулган. Мына ошентип, класста ар түрдүү баштапкы жана кошумча булактардан алынган тарыхый далилдерди *талдоо, чечмелөө жана синтездөө билгиликтерин* калыптандырууга жана өнүктүрүүгө көңүл бурула баштады.

Тарыхый ой жүгүртүүнү үйрөтүү деген кесибине жараша өткөндү кайра курууга умтулган тарыхчылар (ошондой эле музей кызматкерлери, телепродюсерлер, кинорежиссёрлор, журналисттер) пайдаланган булактар менен чектелүүсү дегенди билдирет. Ошондуктан алар бир эле далилди белгилүү бир деңгээлде өткөнгө көз карашты аныктоочу маданий таасирлерге жараша ар кандай чечмелеп, ар тараптуу аныкташат.

Көп кырдуу көз караштарга кызыгуунун өнүгүшүнө өбөлгө түзгөн *экинчи фактор* мурда окутуу тилдик жана маданий жактан үстөмдүк кылган титулдук улуттук топтун тарыхына негизделген мономаданий, этноцентридик салтта жүргүзүлүп келгендигин түшүнүү болду. Окумуштуу тарыхчылардын социалдык, антропологиялык, маданий жана гендердик тарых боюнча акыркы 25 жыл

аралыгындагы эмгектери мурда көңүл бурулбай келген социалдык категориялардын жана топтордун: аялдардын, кедейлердин, этностук азчылыктардын, балдардын, үй-бүлөлөрдүн жана мигранттардын көңүлдөрүн бурууда. Бул жагдай мектептик тарыхый билим берүүгө акырындык менен таасирин тийгизүүдө. Ошентип, жакында эле Европа Кеңеши жана айрым бейөкмөт уюмдар, мисалы, «Евроклио» («Euroclio»), Георг Эккерт институту жана Кёрбер Фонду ата мекендик тарых курсундагы «аялдар тарыхы», күндөлүк турмуштун жана азчылыктардын тарыхы темалары боюнча мугалимдердин квалификациясын жогорулатуучу бир катар конференцияларды, мастер-класстарды жана семинарларды өткөрүштү.

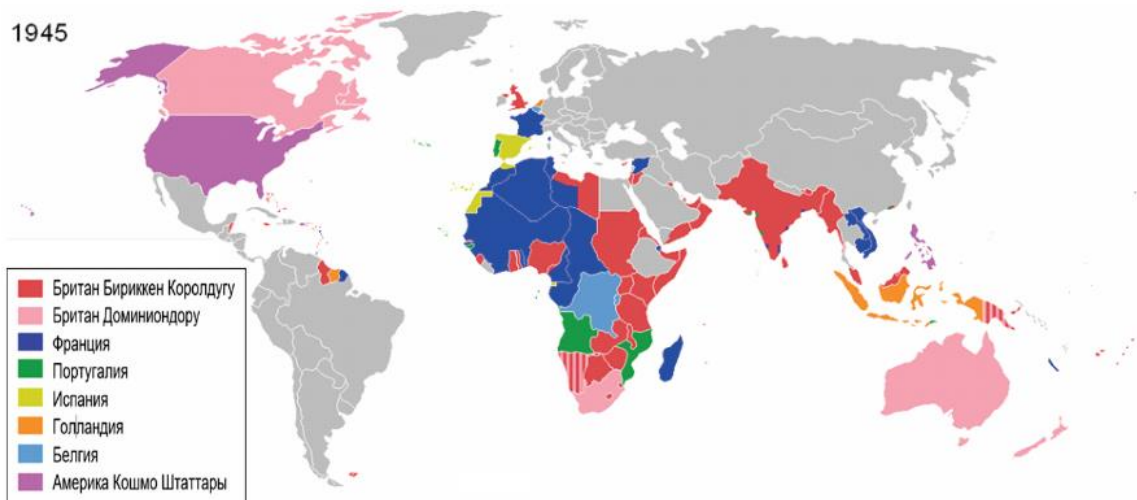
Үчүнчү фактор мектеп окуучуларын этностук, маданий, тилдик жана диний көп түрдүүлүк менен мүнөздөлгөн азыркы заманда жашоого даярдоо зарылдыгын түшүнүүдөн келип чыгат. Бул тенденция алгач 1970-жылдары колониялык өтмүшү бар жана квалификациясы жок, аз акы төлөнүүчү жумуштар үчүн эмгек мигранттары («гастарбайтерлер») кеңири тартылган Батыш жана Түндүк Европа өлкөлөрүндө пайда болгон. Натыйжада калктын бул бөлүгүн батыш коомуна кантип натыйжалуураак ыңгайлаштыруу жана интеграциялоо керек деген социалдык проблема пайда болду [4, 5].

Батыш Европа өлкөлөрүндөгү билим берүү системасынын *маданий көп түрдүүлүктү* жогорулатууга болгон биринчи аракети ассимиляция жана интеграция аракети болгон. Иммигранттардын үй-бүлөлөрүнүн балдарына «кабыл алуучу» коомчулукка аралаша алгыдай жашаган өлкөсүнүн тили, үрп-адаты жана маданий «ченемдери» үйрөтүлгөн. Бирок 1980-жж. баштап бул саясат мектептин ичинде жана

сыртында маданияттар аралык чыңалуу күчөгөндөн улам күмөндүү боло баштаган. Этностук азчылыктардын мектеп окуучуларынын билим алуу жетишкендиктери системалуу түрдө төмөн болгондуктан, кыйынчылыктар уламдан-улам тереңдей берген. Ошол эле учурда азчылыктар, анын ичинде мигранттар өздөрүнүн маданий мурастарын сактоого укуктуу болушу керек деген түшүнүк күч ала баштаган.

Жаңыланган билим берүү ыкмаларын маданий, тилдик, этностук жана улуттук азчылыктар оң кабыл алышты. Ошентип «*көп маданияттуулук*» («*мультикультурализм*») жана «*маданияттар аралык билим берүү*» терминдери кеңири колдонула баштады, ал эми окуу программаларын түзүүчүлөр окуу предметтеринин мазмундарын жана билим берүүнүн мазмунун көп маданияттуулук ченеми менен байытуунун жолдорун издей башташты. Натыйжада Батыш Европа өлкөлөрүндөгү бир катар окуу программаларынын салттуу туруктуу бөлүмдөрүнүн мазмуну кайрадан каралды. Мисалы, кресттүүлөрдүн жортуулдары христиандык көз караш боюнча дагы, исламдык көз караш боюнча дагы өздөштүрүлө баштады; Улуу географиялык ачылыштар империализмге чейинки өтмүш боюнча маалыматтарды изилдөөчүлөр жана деколониялаштырууга катышуучулар тарабынан да изилдене баштаган. Азыркы учурдагы заманбап окуучулар эгемендик менен «ачылган», колонияланган же «белектен» калган элдердин өткөнүн өздөштүрүп жатышат.

Деколониялаштыруу – Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин Европанын колонияларынын (доминиондор, протектораттар жана мандаттык аймактар), негизинен Азиядагы жана Африкадагы саясий көз карандысыздыкка ээ болушун билдирген процесс.

Азиядагы жана Африкадагы колониялык империялар. 1945-жылга карата.

Бул тенденция жалпы билим берүү уюмдарында тарыхты окутууга түздөн-түз таасирин тийгизген. 1989-жылга чейин Европа Кеңеши сыяктуу эл аралык уюмдарда деколониялартырылган дүйнөнүн тарыхын жаңыча окутуу боюнча талкуулар биринчи кезекте Батыш Европа өлкөлөрүнүн өкүлдөрү тарабынан жүргүзүлүп келген. Кийин дүйнө тарыхына – Европанын колонияларынын (доминиондор, протектораттар жана мандаттык аймактар), негизинен Азиядагы, Латын Америкасындагы жана Африкадагы өлкөлөр саясий көз карандысыздыкка ээ болгондон кийинки жалпы тарыхка жана жалпы маданий, көркөм жана архитектуралык мурастарга жана жалпы тарыхый тажрыйбаларга кызыгуу арткан.

1972-жылы 16-ноябрда Бириккен Улуттар Уюмунун билим, илим жана маданият боюнча Башкы конференциясында *Бүткүл дүйнөлүк маданий жана жаратылыш мурастарын коргоо жөнүндө конвенциянын* кабыл алынышы бүткүл дүйнөлүк маданий жана жаратылыш мурастарынын критерийлеринин аныкталышын шарттады [2, 3].

Маданий критерийлер:

I. Объект адамдын чыгармачылык даанышмандыгынын шедеврин чагылдырат.

II. Объект белгилүү бир убакыт аралыгында же белгилүү бир маданий мейкиндикте, архитектурада же технологияда,

монументалдуу искусстводо, шаар курууда же ландшафт түзүүдө адамзаттык баалуулуктардын олуттуу өз ара таасирин күбөлөндүрөт.

III. Объект кайталангыс, же болбосо, азыркы учурга чейин сакталып калган же жок болуп кетсе дагы маданий салт же цивилизация үчүн өзгөчө болуп саналат.

IV. Объект адамзат тарыхынын маанилүү мезгилин чагылдырган конструкциянын, архитектуралык же технологиялык ансамблдин же пейзаждын эң көрүнүктүү мисалы болуп саналат.

V. Объект адамдын салттуу курулушунун эң көрүнүктүү үлгүсү болуп саналат, жерди же деңизди салттуу пайдалануу, айрыкча ал кайра кайтарылгыс өзгөрүүлөрдүн күчтүү таасиринен улам аялуу болгон болсо, маданияттын (же маданияттардын) же адамдын айлана-чөйрө менен өз ара аракеттенүүсүнүн үлгүсү болуп саналат.

VI. Объект окуяларга же болгон салттарга, идеяларга, ишенимдерге, көркөм же адабий чыгармаларга түздөн-түз же заттык жактан байланыштуу жана дүйнөлүк өзгөчө мааниге ээ. (ЮНЕСКОнун Бүткүл дүйнөлүк мурастар комитетинин пикири боюнча, бул критерий башка критерий же критерийлер менен бирге колдонулушу керек.)

Жаратылыштык критерийлер:

VII. Объект өзгөчө табигый кооздукка жана эстетикалык мааниге ээ болгон табигый феномен же мейкиндик болуп саналат.

VIII. Объект Жердин тарыхынын негизги этаптарынын көрүнүктүү мисалы, анын ичинде өткөндүн эстелиги, рельефтин өнүгүүсүндөгү жүрүп жаткан геологиялык процесстердин символу, же геоморфологиялык же физикалык-географиялык өзгөчөлүктөрдүн символу.

IX. Объект жер үстүндөгү, тузсуз суу, жээк жана деңиз экосистемаларынын, өсүмдүктөр жана жаныбарлар жамааттарынын эволюциясында жана өнүгүшүндө жүрүп жаткан экологиялык же биологиялык процесстердин көрүнүктүү мисалы болуп саналат.

X. Объект биологиялык көп түрдүүлүктү сактоо үчүн эң маанилүү же олуттуу жаратылыш чөйрөсүн, анын ичинде өзгөчө дүйнөлүк илимий жана коргоо баалуулугуна ээ болгон жоголуп бара жаткан түрлөрдү камтыйт.

1990-жж. башындагы Борбордук жана Чыгыш Европадагы, постсоветтик мейкиндиктеги окуялар дүйнөлүк тарыхты изилдөөгө болгон мамиленин алкагын андан ары кеңейтүүнүн жана айкындоонун маанилүүлүгүн көрсөттү. Бара-бара жалпы тарых жана дүйнөлүк маданий мурас көп түрдүүлүк (этностук, тилдик, диний, социалдык жана маданий) менен мүнөздөлөт деген түшүнүк пайда болду [4].

XX кылымдын акыркы он жылдыгында коомдук түзүлүштүн алмашуу процессин, саясий жана социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдү башынан өткөргөн мурдагы социалисттик системадагы жана постсоветтик өлкөлөрдүн баары өздөрүнүн мектептик тарыхый билим берүү системаларынын мазмунун реформалашты. Аларда мектептик тарыхый билим берүүнүн жаңыча мазмунун иштеп чыгуу аракеттери көрүлдү. Ага ылайык жаңыча маданий жана социалдык-тарыхый реалдуулуктарды – жаңы түзүлгөн мамлекеттердеги маданияттардын, этностордун жана диндердин биримдигин чагылдырууга аракет жасалган окуу китептери даярдалды. Арийне, бул

процесс билим берүүнүн мазмунун жөнөкөй өзгөртүүдөн башка дагы чоң иштерге алып келери айкын болду. Эң оболу мектептик тарыхый билим берүүнүн мазмунуна жаңыча теориялык жана методологиялык ыкмаларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу зарыл болгон.

Бул жаңыча концепциялык ыкмалар төмөнкү суроолорго жоопторду алууну шарттады:

- Мектептик тарыхый билим берүүнүн мазмунуна ар түрдүү ыкмаларды чагылдырган булактардан алынган материалдарды кантип киргизүү керек?

- Мектептик Тарых курсунда бир эле окуялар жана көрүнүштөр боюнча ар түрдүү, айрым учурда карама-каршылыктуу чечмелөөлөрүн кантип сыпаттап берүү керек?

- Көп улуттуу жана көп маданияттуу коомдо орун алган оор жана талаш маселелерди кантип өздөштүрүү керек?

Постсоветтик өлкөлөрдө, алардын арасында Кыргызстанда дагы, мектептик тарыхый билим берүүдөгү реформалар ата мекендик тарыхтын окуяларын ачууга багытталган, атап айтканда, Совет мамлекетинин жана расмий советтик тарых илиминин идеологиялык жана саясий көзөмөлдүгү астында иш жүргүзгөн тарыхчылардын муундары тарабынан түзүлгөн «ак тактардын» ордун такташтырууга багытталды.

Башка постсоветтик өлкөлөрдөй эле Кыргызстанда дагы мектептик тарыхый билим берүүнүн жаңы мазмунун жана окуу китептерин иштеп чыгууга басым жасалганы менен, калктын басымдуу бөлүгүн түзгөн негизги улут менен азчылыкты түзгөн улуттардын ортосундагы мамилелердин, коңшу мамлекеттер менен болгон мамилелердин тарыхын, улуттук, этностук жана диний мамилелердин тарыхын баяндоонун тең салмактуу жолун табууга кызыгуу жана тынчсыздануу сакталууда.

Ошол 1990-жылдардан бери жүрүп келе жаткан өлкө ичиндеги жана мамлекеттер аралык жаңжалдар, мисалы, Россия Федерациясынын Чечен Республикасындагы, Армения менен Грузиянын, Азербайжан

менен Армениянын ортосундагы, Кыргызстан менен Тажикстандын ортосундагы, мурдагы Югославиянын республикаларынын ортосундагы, Сербия менен Албаниянын ортосундагы Косово боюнча чек ара чыңалуулары тарыхый билимди кастыкты күчөтүүнүн жана ксенофобияны жайылтуунун каражаты катары колдонууга болбой турганын көрсөтүштү.

Ксенофобия – кимдир бирөөгө же бөтөн, бейтааныш, адаттан тыш нерсеге чыдабоо; башка бирөөнү жагымсыз жана коркунучтуу катары кабылдоо. Чоочун деп эсептелген адамдардын категорияларынын жергиликтүү коомчулуктан чыгарылышына, алардын саясатта, күнүмдүк турмушта, ишке орношууда, билим алууда жана социалдык камсыздоодо дискриминацияланышына алып келет.

Дискриминация – адамдын укуктарын жана эркиндиктерин чектөө жана/же кандайдыр бир белгинин негизинде адамдарга же социалдык топторго ар кандай мамиле кылуу.

Ошондуктан мектептик тарыхый билим берүү, деги эле тарыхты өздөштүрүү ЮНЕСКО жана башка эл аралык уюмдар, институттар тарабынан өз ара түшүнүшүүнү жана жакшы коңшулаштыкты чыңдоодо, тынчтыкты сактоодо маанилүү ролду ойной тургандыгы таанылган.

Жогоруда көрсөтүлгөндөй эл аралык тажрыйбаларга таянуу менен жана Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 5–11-класстары үчүн Тарых предметтик стандартынын талаптарына ылайык заманбап билим берүү мейкиндигинин глобалдашуусунун шартындагы мектептик тарыхый билим берүүчү окуу китептерин иштеп чыгуунун төмөнкүдөй критерийлери аныкталды:

1. Тарыхый чындыкты урматтоо.

2. Адам укуктарын, сабырдуулукту, түшүнүүчүлүктү жана көп түрдүүлүктү коргоо.

3. Сынчыл ой жүгүртүү билгилигин жана четтөөнү, өзгөчөлөнүүнү, бир жактуу-

лукту, стереотиптерди айырмалай билүү жөндөмүн өнүктүрүү.

4. Ачыктык, көп түрдүүлүктү кабыл алуу, тилектештик, жарандык кайраттуулук сыяктуу мамилелерге үндөө.

5. «Кыргыз жараны» деп жарандардын өзүн таануусун калыптандыруу.

6. Ата Мекен алдындагы жарандык милдетин туюндуруу.

7. Улуттук нарк-дөөлөттөрдү урматтоо сезимин калыптандыруу.

8. Инсандык руханий маданиятын калыптандыруу.

9. «Манас» эпосу – жарандык биримдикти жана ынтымакты калыптандыруунун булагы катары.

Демек, тарых предмети мамлекеттик коомчулукту бириктирүү жана дүйнөлүк глобалдашууга жол ачуу милдетин аткаруучу өзөктүү предмет болуп саналат.

Бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүү талаптарына жана Тарых предметтик стандартынын талаптарына ылайык улуттук жана дүйнөлүк цивилизациялардын тарыхын өздөштүрүүнүн интеграцияланган окуу программаларын иштеп чыгуу милдети коюлду. Ал төмөнкүдөй алты блоктон турат:

- Тарыхый процесстин теориялык-методологиялык негиздери, тарыхты илимий таануунун өзгөчөлүктөрү;

- Тарыхый доорлордун жалпыланган мүнөздөмөсү, алардын мезгилдерге бөлүнүшү жана негизги белгилери;

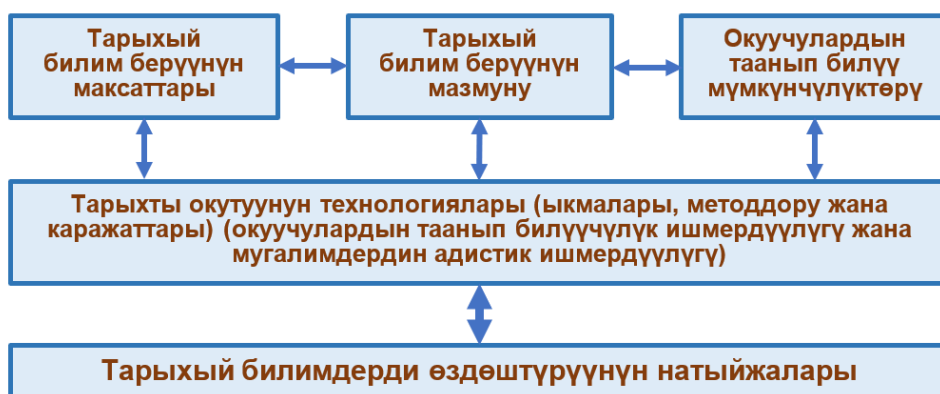
- Дүйнө тарыхынын эң маанилүү өнүгүү процесстери, окуялары, көрүнүштөрү жана этаптары;

- Кыргызстан тарыхынын эң маанилүү өнүгүү процесстери, окуялары, көрүнүштөрү жана этаптары, алардын дүйнөлүк-тарыхый контекст менен байланышы.

- Тарыхый доорлордун мурастары, алардын адамзаттын өнүгүүсүнүн азыркы этабы үчүн маанилүүлүгү;

- Адам доорлордун контексттеринде (тарыхый антропологиянын негиздери).

Тарыхый билимдерди өздөштүрүүнүн натыйжаларына жетүүнүн схемасы

Корутунду. Макалада азыркы учурдагы билим берүү мейкиндигинин глобалдашуусунун шартында көп улуттуу Кыргыз Республикасындагы мектептик тарыхый билим берүүнү өнүктүрүүнүн так байкоо жүргүзүүгө боло турган узак тарыхый өнүгүү жолу бар үч фактордун – «жаңы тарыхый» мамиленин; мономаданий, этно-центрдик салттуулуктун; этностук, маданий, тилдик жана диний көп түрдүүлүктүн – күчтүү тамырына таянган «мульти (көп кырдуу) көз караштар» идеяларынын негизиндеги баалуулуктары аныкталды жана ал факторлордун ар биринин маани-маңыздары сыпатталып, мүнөздүү критерийлери жана тарыхый билимдерди өздөштүрүүнүн натыйжаларына жетүүнүн схемасы көрсөтүлдү.

Чыгармачыл ой жүгүртүү жана эстетутуп калуу үчүн суроолор:

1. 1990–2023-жылдары жалпы тарыхый билим берүүнүн педагогикалык сөздүгүнө жаңы түшүнүктөр кошулду. Жалпы тарыхый билим берүү системасынын өнүгүүсүнүн азыркы этабына байланыштуу он жана андан көп түшүнүктөрдүн атын атап, маанисин түшүндүрүүгө аракет кылыңыз.

2. Тарыхый билим берүүнүн мазмунундагы маданий баалуулуктар идеясына кандай карайсыз? Бул идея сиздин педагогикалык

ишмердүүлүгүңүздө кандайча колдонулууда?

3. Тарыхты өздөштүрүүгө көп перспективалуу мамиле жасоо идеясына кандай карайсыз? Ал сиздин педагогикалык ишмердүүлүгүңүздө кандайча көрсөтүлүп, ишке ашырылып жатат?

Адабияттар:

1. Абдраимов К.А. Кыргыз билим берүү уюмдарында улуттук нарк түшүнүктөрүн жайылтуунун ыкмалары // Известия Кыргызской академии образования. – Б., 2023. – № 1 (59). – С. 62–70.
2. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование. – М.: Народное образование, 1999. – 208 с.
3. Настольная книга учителя истории / Сост. Т.И. Тюляева. – М., 2003. Ч. 2. Проекты концепций по мере их разработки публиковались также на страницах еженедельника «История» (вторая половина 1990-х — начало 2000-х годов). – 624 с.
4. Сыродеева А.А. Поликультурное образование. Учебно-методическое пособие. – М.: МИРОС, 2001. – 192 с.
5. Стрелова О.Ю. Учебник истории: старт в новый век: пособие для учителя / О.Ю. Стрелова, Е.Е. Вяземский. – М.: Просвещение, 2006. – 143 с.

Рецензиялаган:

Муратов А.Ж.,
педагогика илимдеринин доктору, профессор